

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-81>

УДК 311.12; 338.439.4

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАРОЩЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРЕРОБНО-ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR INCREASING THE EXPORT POTENTIAL OF THE FOOD PROCESSING INDUSTRY OF UKRAINE

Байрачний Олександр Леонідович
здобувач кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5080-178>

Bayrachnyi Oleksandr
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine

Обґрунтовано, що переробно-харчова промисловість виступає однією з основних структуроутворюючих ланок національного господарства України в умовах воєнних викликів, євроінтеграційних устремлінь та підвищення вагомості аграрного сектора в системі суспільного відтворення. Встановлено, що ключовим пріоритетом розвитку переробно-харчової промисловості виступає нарощення її експортного потенціалу, що вимагає комплексної модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основного капіталу переробно-харчових виробництв. Обґрунтовано, що перспективи нарощення експортного потенціалу переробно-харчової промисловості України напряму залежать від здатності вітчизняних суб'єктів агропромислового виробництва виробляти харчові продукти, котрі відповідають міжнародним регламентам та стандартам якості та безпечності продукції продовольства. Встановлено, що урізноманітнення джерел та методів фінансово-інвестиційного забезпечення нарощення експортного потенціалу переробно-харчової промисловості в Україні стане можливим за умови формування інтегрованих структур, котрі об'єднуюватимуть виробників сільськогосподарської сировини та переробно-харчові виробництва і забезпечуватимуть створення додаткових замкнених циклів у агропродуктових ланцюгах.

Ключові слова: фінансово-інвестиційне забезпечення, капітальні інвестиції, переробно-харчова промисловість, експортний потенціал, світовий ринок продовольства, харчові продукти, основні засоби.

It is substantiated that the processing and food industry is one of the main structural units of the national economy of Ukraine in the context of military challenges, European integration aspirations and increasing importance of the agricultural sector in the system of social reproduction. It has been established that the key priority for the development of the processing and food industry in the short and medium term is to increase its export potential, which requires comprehensive modernisation, reconstruction and technical re-equipment of the fixed capital of processing and food production. Studies have shown that in 2010–2023, the dynamics of the nominal value of capital investment financing in the food, beverage and tobacco production sector generally showed an upward trend, which does not correlate with the real volume of investment in the food processing sector, due to the lack of effective financial instruments for state support for agro-industrial production entities and the excessive narrowing of the range of sources and methods of investing in projects to modernise production and technical bases. It is substantiated that the prospects for increasing the export potential of the processing and food industry of Ukraine directly depend on the ability of domestic agro-industrial entities to produce food products that meet international regulations and standards of food quality and safety, which in turn requires modernisation and renewal of fixed assets of processing and food production. It is proved that increasing the export potential of the food processing sector requires the introduction of modern innovative technologies for processing agricultural raw materials and producing finished food products in accordance with international veterinary and phytosanitary standards. It is established that the diversification of sources and methods of financial and investment support for increasing the export potential of the processing and food industry in Ukraine will be possible provided that integrated structures are formed that will unite

producers of agricultural raw materials and processing and food production and ensure the creation of additional closed cycles in agro-food chains.

Keywords: financial and investment support, capital investments, food processing industry, export potential, global food market, food products, fixed assets.

Постановка проблеми. Переробно-харчова промисловість відзначається сприятливими ресурсними, інфраструктурними, виробничо-технічними, кадровими та інноваційними передумовами для розширеного відтворення виробничого потенціалу. В умовах окупації частини території країни російськими загарбниками, що призвело до структурної трансформації національного господарства, саме переробно-харчова промисловість здатна виступити полюсом росту в регіональних господарських комплексах та базовою детермінантою нарощення експортного потенціалу економіки країни в цілому. Водночас нарощення експортного потенціалу сектору переробно-харчових виробництв потребує диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основного капіталу та інфраструктурного облаштування суб'єктів агропромислового виробництва. Така диверсифікація стане можливою за умови інституціоналізації державою комплексу преференцій, котрі підвищать заінтересованість суб'єктів переробно-харчового підприємництва інвестувати проекти оновлення виробничо-технічної бази та розширення номенклатури виробництва готових харчових продуктів, а також щодо залучення зовнішніх інвестицій у сектор переробно-харчових виробництв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах загострення екзогенних та ендогенних ризиків виробництва готових харчових продуктів як для потреб національного ринку, так і ринків інших країн розширився спектр авторських підходів щодо диверсифікації джерел та методів фінансово-інвестиційного забезпечення оновлення основного капіталу переробно-харчової промисловості з метою нарощення експортного потенціалу даної ланки національного господарства.

Зокрема, В. Ільчук, Т. Шпомер та М. Калініченко пропонують ряд фінансових заходів для підвищення експортного потенціалу підприємств харчової промисловості, зокрема: створення ефективних систем для пошуку та залучення фінансових ресурсів; визначення інвестиційних пріоритетів для розвитку харчової промисловості; розробка ефективних механізмів для інвестування в оновлення

матеріально-технічної бази підприємств; стимулювання експорту продуктів з високою доданою вартістю [1]. Створення ефективних систем для пошуку інвестицій в оновлення основного капіталу переробно-харчових виробництв залежить від формування інституціональних форм співпраці суб'єктів агропромислового підприємництва через створення асоціативних та кластерних утворень в межах яких здійснюватиметься обмін досвідом та трансфер технологій, спрямованих на створення виробничо-технічних умов для підвищення якості виробництва готових харчових продуктів з метою експансії на зовнішні ринки. В межах таких утворень сформулюються умови для координації діяльності щодо виходу на перспективні зовнішні ринки продовольства, виходячи з рівня волатильності та кон'юнктурної турбулентності цих ринків.

Заслуговує на увагу підхід Б. Шулюк щодо застосування фінансових стимулів в рамках державно-приватного партнерства. Такими стимулами є інвестування пріоритетних сфер економіки країни, податкові пільги, отримання прибутку, пільгові кредити [6, с. 147]. В умовах воєнного часу, коли важливим є патронат держави в частині нарощення експортного потенціалу переробно-харчової промисловості, саме через угоди державно-приватного партнерства буде ефективною координація діяльності державних та приватних партнерів щодо оновлення виробничо-технічної бази виробництва конкурентоспроможної харчової продукції, котра буде користуватися попитом на зовнішніх ринках.

Н. Ситник наголошує на необхідності застосування інструментів експортного кредитування, що забезпечує фінансову підтримку національним виробникам для розвитку експорту. Важливого значення набуває впровадження державних програм підтримки, пільгового кредитування, грантів та інвестиційних фондів, що може суттєво підвищити конкурентоспроможність української продукції на міжнародних ринках [2]. Застосування різноманітних форм підтримки вітчизняних суб'єктів агропромислового підприємництва створить умови для нарощення обсягів виробництва готової продукції з високою доданою вартістю, що призведе до зниження сиро-

винної спрямованості українського аграрного експорту і дасть можливість підвищити рівень прибутковості переробної ланки національного АПК в цілому. Нарощення експортного потенціалу переробно-харчової промисловості України також забезпечить позитивний кумулятивний ефект в регіональному комплексі створення замкнених продуктових циклів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з того, що збільшення експортних можливостей переробно-харчової промисловості потребує модернізації активної частини основних засобів, здатних виробляти продукцію відповідної якості і безпечності та з покращеними техніко-експлуатаційними характеристиками у відповідності з міжнародними регламентами та стандартами, доцільним є обґрунтування заходів щодо урізноманітнення форм та методів фінансово-інвестиційного забезпечення нарощення експортного потенціалу сектору переробно-харчових виробництв в умовах загострення екзогенних та ендемогенних ризиків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Обґрунтування пріоритетів урізноманітнення форм та методів фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції основного капіталу сектору переробно-харчових виробництв як необхідної передумови нарощення експортного потенціалу переробно-харчової промисловості на основі аналізу основних тенденцій освоєння капітальних інвестицій у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структурні та системні зрушення у національному господарстві України останніх років призвели до підвищення вагомості переробно-харчової промисловості у системі суспільного відтворення. Підвищення концентрації капіталу у сировинній ланці національного АПК створює потенційні можливості для нарощення інвестиційних вливач у сектор переробно-харчових виробництв. Виходячи з наявної ситуації у національній економіці можна стверджувати, що переробно-харчова промисловість не використовує повною мірою усіх можливостей щодо запровадження додаткових потужностей, зокрема стосовно виробництва експорто-орієнтованої продукції у зв'язку з недостатнім обсягом капітальних інвестицій.

На більшості підприємств переробно-харчової промисловості нестача фінансів при-

зводить до швидкого зношення основних засобів виробництва. Значне погіршення матеріально-технічної бази, накопичення застарілого обладнання знижують ефективність їх використання та підвищують витрати на обслуговування й експлуатацію. Це, в свою чергу, призводить до зниження платоспроможності підприємств, збитковості або низької ефективності їхньої діяльності [4, с. 67]. Зростання рівня фізичного спрацювання основних засобів у секторі переробно-харчових виробництв призводить до завищених міжцехових втрат матеріальних ресурсів та підвищення рівня енергомісткості продукції, що негативним чином впливає на рівень конкурентоспроможності продукції і зменшує можливості щодо її експорту. Повільне оновлення активної частини основних засобів підприємств переробно-харчової промисловості також прямо впливає на їх моральне старіння, що не забезпечує виробництва готових харчових продуктів з техніко-експлуатаційними та якісними характеристиками, котрі дають можливість на рівних конкурувати з іноземними виробниками.

У 2010–2023 роках у динаміці капітальних інвестицій у сферу виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів в цілому спостерігається висхідний тренд за винятком окремих років аналізованого часового горизонту, коли спостерігалось просідання обсягів інвестиційних вливач у створення нових, модернізацію, оновлення, реконструкцію та технічне переоснащення основних засобів підприємств переробно-харчової промисловості (рис. 1).

Зокрема, у 2010 році сума капітальних інвестицій у сферу виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів становила 8,5 млрд грн, у 2011 році – 12,1 млрд грн, у 2012 році – 13,3 млрд грн, у 2013 році – 14,9 млрд грн. У 2014 році порівняно з 2013 роком відбулося скорочення обсягів інвестування проєктів оновлення та модернізації основного капіталу переробно-харчових виробництв, що зумовлено політичною нестабільністю в країні та анексією окремих територій російськими загарбниками. У 2015 році також не вдалося переломити рецесійний тренд у фінансуванні процесів оновлення основних засобів, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини та виробництво готових харчових продуктів.

Переломним у відновленні висхідного тренду щодо освоєння капітальних інвестицій у сфері виробництва харчових продуктів,

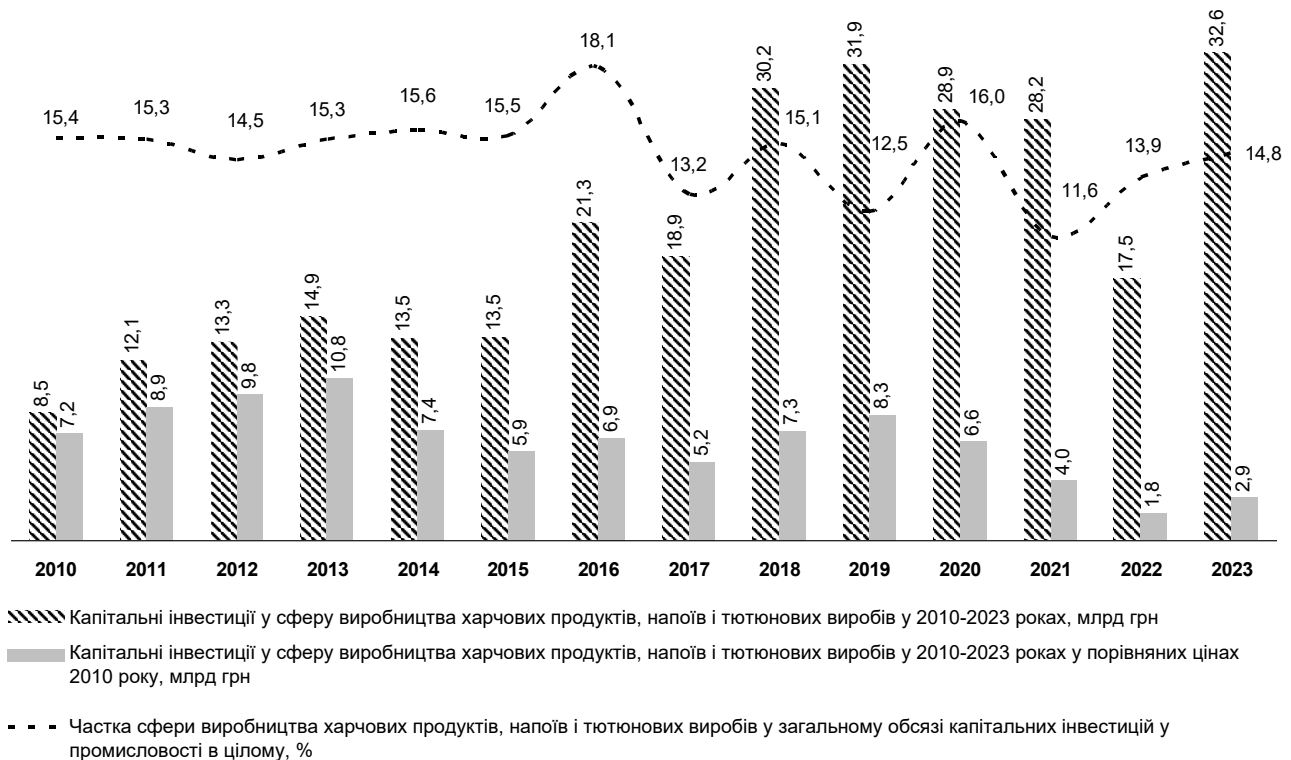

Рис. 1. Капітальні інвестиції у сферу виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів в Україні у 2010–2023 роках

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

напоїв та тютюнових виробів став 2016 рік. У 2016 році порівняно з 2015 роком номінальна величина капітальних інвестицій у секторі переробно-харчових виробництв збільшилася на 7,8 млрд грн. Це стало наслідком того, що вітчизняні підприємства переробно-харчової промисловості адаптувалися до нових геополітичних та гео економічних викликів, пов'язаних з укладанням Україною Угоди про асоціацію з ЄС.

Ключовим моментом у даному контексті стала гармонізація європейських і вітчизняних регламентів та стандартів якості і безпечності харчової продукції. У 2017–2019 роках у секторі переробно-харчових виробництв у динаміці освоєння капітальних інвестицій спостерігався чітко виражений висхідний тренд, що пов'язано з прискоренням процесів модернізації і оновлення виробничого устаткування по переробці та утилізації відходів сільськогосподарської сировини, а також по виробництву готових харчових продуктів. У 2020 році порівняно з 2019 роком номінальна величина капітальних інвестицій у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів зменшилася на 3 млрд грн, що зумовлено введенням карантинних заходів у зв'язку з поширенням пандемії коронавірусу.

Пандемія коронавірусу також негативно вплинула на кон'юнктурні коливання на світових ринках продовольства, зокрема на волатильність цін продовольчих товарів. У 2021 році не вдалося відновити висхідну тенденцію у динаміці капітальних інвестицій у секторі переробно-харчових виробництв через повільне відновлення світових ринків продовольства внаслідок поширення пандемії коронавірусу. У 2022 році порівняно з 2021 роком сума капітальних інвестицій у сферу виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів зменшилася на 10,7 млрд грн, що пов'язано з широкомасштабним вторгненням російських загарбників на територію України. У 2023 році підприємства переробно-харчової промисловості змогли відновити ключові кондиції у виробництві харчових продуктів та інших складових продовольства, що позитивним чином вплинуло на обсяги інвестування модернізації та реконструкції основного капіталу переробно-харчових виробництв. Зокрема, у 2023 році порівняно з 2022 роком номінальна сума капітальних інвестицій у сфері харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів збільшилася на 15,1 млрд грн.

Наявність декількох проявів просідання номінальної величини капітальних інвести-

цій у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в Україні при в цілому висхідній тенденції в динаміці даного показника зумовила низхідний тренд у динаміці капітальних інвестицій у модернізацію та реконструкцію основних засобів переробно-харчових виробництв у порівняних цінах 2010 року. Зокрема, у 2023 році реальна величина капітальних інвестицій у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів порівняно з 2010 роком зменшилася на 4,3 млрд грн, порівняно з 2013 роком – на 7,9 млрд грн.

Більше того, сфера виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів є однією з найбільш інвестиційно привабливих ланок сфери промислового виробництва. Підтвердженням даного припущення виступає факт того, що у 2010-2023 роках частка виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у загальному обсязі капітальних інвестицій у промисловості в цілому коливалася в інтервалі 11,6-18,1%. Прикметною рисою інвестування оновлення та модернізації основного капіталу переробно-харчових виробництв виступає те, що найбільша частка даної ланки промислового виробництва в загальному обсязі капітальних інвестицій по промисловості в цілому мала місце у 2016 (18,1%) та 2020 (16,0%) роках.

У 2016 році це було зумовлено остаточною адаптацією вітчизняних підприємств переробно-харчової промисловості до європейських регламентів і стандартів якості та безпечності харчових продуктів, а у 2020 році висока інвестиційна активність у секторі переробно-харчових виробництв пов'язана з тим, що, незважаючи на згубний вплив пандемії на ділову активність підприємницького сектора в цілому, завдяки нееластичності попиту на окремі види продовольства у секторі харчових виробництв вдалося зберегти ситуацію з інвестуванням керованою.

Прикметною рисою фінансово-інвестиційного забезпечення потреб переробно-харчових виробництв є низький рівень інвестицій у перспективні експортно-орієнтовані проекти з використанням внутрішніх і зовнішніх ресурсів, а також обмежене залучення іноземних інвестицій та кредитів [5, с. 43]. Така ситуація значною мірою зумовлена відсутністю експортно-кредитного агентства, яке забезпечувало б вихід вітчизняних суб'єктів агропромислового виробництва на іноземні ринки продовольства та сприяло б отриманню кредитних ресурсів, необхідних для модерніза-

ції основного капіталу та своєчасного поповнення обігових коштів. Експортно-кредитне агентство також має забезпечувати донесення всієї необхідної інформації до вітчизняних переробно-харчових виробництв щодо вимог сертифікації та контролю якості експортованої продукції, з огляду на зростаючі вимоги до науково-технічних і споживчих характеристик на світових ринках. Важливого значення набуває впровадження сучасних інноваційних технологій переробки сільськогосподарської сировини і виробництва готових харчових продуктів. Оновлення технологічних процесів має відбуватися відповідно до міжнародних ветеринарних і фітосанітарних стандартів [5, с. 45], щоб поступово завоювати найбільш емнісні світові ринки продовольства.

Ключового значення в частині модернізації та оновлення основного капіталу переробно-харчових виробництв як необхідної передумови нарощення експортного потенціалу набуває створення сприятливих інституційних умов для підвищення концентрації інвестиційного капіталу. Виходячи з цих міркувань можна стверджувати, що основним напрямом підвищення експортного потенціалу підприємств харчової промисловості в сучасних умовах є створення інтегрованих структур, які об'єднують аграрні, переробні, фінансові, агросервісні, торговельні та обслуговуючі підприємства. Це дозволяє забезпечити економічні інтереси всіх учасників. Зміцнення інтеграційних зв'язків сприяє збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської сировини та готової продукції, знижує витрати на одиницю продукції, впроваджує інтенсивні технології, які заощаджують ресурси, і покращує матеріально-технічну базу харчової промисловості [3, с. 205].

Створення таких інтеграційних структур дозволить консолідувати інвестиційні можливості суб'єктів аграрного та агропромислового підприємництва, що дасть змогу забезпечити модернізацію основних засобів переробно-харчових виробництв для випуску продукції, яка відповідає міжнародним регламентам та стандартам якості і безпечності і може бути реалізована на ринках інших країн. Такого роду структури на базі великих виробників сільськогосподарської сировини та сучасних переробно-харчових виробництв дадуть змогу сформувати додаткові замкнені цикли у агропродуктових ланцюгах і забезпечити нарощення обсягів виробництва готових харчових продуктів, які користуються попитом на світовому, зокрема європейському ринках.

Висновки. В умовах російської збройної агресії, яка призвела до руйнації господарських комплексів на окупованих територіях, підвищилася вагомість переробно-харчової промисловості для забезпечення господарської самодостатності національного господарства України. Наряду з необхідністю насичення вітчизняного ринку продовольства якісними харчовими продуктами сектор переробно-харчових виробництв має сприятливі ресурсні, виробничо-технічні, кадрові та інфраструктурні можливості для нарощення експортного потенціалу і відповідно експансії на світові ринки продовольчих товарів. Базовою передумовою нарощення експортного потенціалу підприємств переробно-харчової промисловості та експансії цих підприємств на зовнішні ринки є нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації, реконструкції та технічного переоснащення

основного капіталу сектору переробно-харчових виробництв. У 2010–2023 роках в цілому спостерігається висхідний тренд у динаміці фінансування капітальних інвестицій у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів за винятком кризових років, коли спостерігалось просідання даного показника. Водночас у динаміці обсягів фінансування капітальних інвестицій у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у порівняних цінах 2010 року має місце низхідна тенденція, що зумовлено відсутністю ефективного інструментарію державної фінансової підтримки виробництва експорто-орієнтованої харчової продукції та надмірно звуженим спектром джерел і методів фінансово-інвестиційного забезпечення запровадження сучасних технологій переробки сільськогосподарської сировини і виробництва готових харчових продуктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ільчук В.П., Шпомер Т.О., Калініченко М.Ю. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення розвитку харчової промисловості України. *Фінансові дослідження*. 2019. № 2(7). URL: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/20269/%d0%86%d0%bb%d1%8c%d1%87%d1%83%d0%ba.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Ситник Н.С. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності. Навчальний посібник. Львів : Видавництво «Апріорі», 2019. 460 с.
3. Скопенко Н.С. Місце та роль харчової промисловості в господарському комплексі України. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 205. С. 200–206. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/52212/59-Skopenko.pdf?sequence=1>
4. Страшинський В.І. Інвестиційне забезпечення підприємств харчової промисловості: стан, тенденції та проблеми. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2015. Вип. 28. С. 65–72.
5. Шибаніна О.В., Кікоть Н.Е. Формування та підвищення експортного потенціалу аграрних підприємств під впливом зовнішніх ринків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2020. Вип.45. С. 41–47.
6. Шулюк Б.С. Наукові підходи до структуризації фінансового механізму державно-приватного партнерства. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 5. С. 144–148.

REFERENCES:

1. Ilchuk V. P., Shpomer T. O., Kalinichenko M. Iu. (2019). Problemy ta perspektyvy finansovoho zabezpechennia rozvytku kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Problems and prospects of financial support for the development of the food industry of Ukraine]. *Finansovi doslidzhennia – Financial research*, no. 2(7). Available at: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/20269/%d0%86%d0%bb%d1%8c%d1%87%d1%83%d0%ba.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Sytnyk N. S. (2019). Finansy zovnishnoekonomichnoi diialnosti. Navchalnyy posibnyk [Finance of foreign economic activity. Textbook]. Lviv : Vydavnytstvo «A priori», 460 p.
3. Skopenko N. S. (2011). Mistse ta rol kharchovoi promyslovosti v hospodarskomu kompleksi Ukrainy [The place and role of the food industry in the economic complex of Ukraine]. *Kultura narodiv Prychornomor'ia*, no. 205, pp. 200–206. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/52212/59-Skopenko.pdf?sequence=1>
4. Strashynskiy V. I. (2015). Investytsiine zabezpechennia pidpriemstv kharchovoi promyslovosti: stan, tendentsii ta problem [Investment support for food industry enterprises: status, trends and problems]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Serii 18: Ekonomika i pravo – Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov. Series 18: Economics and law*, no. 28, pp. 65–72.

5. Shebanina O. V., Kikot N. E. (2020). Formuvannia ta pidvyshchennia eksportnoho potentsialu ahrarnykh pidpriemstv pid vplyvom zovnishnikh rynkiv [Formation and increase of export potential of agricultural enterprises under the influence of external markets]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: «Economika i menedzhment» – Scientific bulletin of the International Humanitarian University. Series: "Economics and Management"*, no. 45, pp. 41–47.

6. Shuliuk B. S. (2018). Naukovi pidkhody do strukturyzatsii finansovoho mekhanizmu derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Scientific approaches to structuring the financial mechanism of public-private partnership]. *Biznes-navigator – Business Navigator*, no. 5, pp. 144–148.